

**TOPLUMSAL YAŞAMA TAM KATILIM İÇİN ERİŞEBİLİR KENTLER: ZONGULDAK
ÖRNEĞİ**

(Sayfa 43-52)

Doç. Dr. Sanem BERKÜN

Bülent Ecevit Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

sanemberkun@beun.edu.tr

ÖZET

Dünya nüfusunun her geçen gün artan bir bölümü kentlerde yaşamaktadır ve kentlerin sunduğu fırsatlara katılım her insanın sahip olduğu temel haklardan biridir. Dünya nüfusunun yaklaşık %10'u Türkiye nüfusunun ise %6,9'u engellidir. Engellilerin eşit hak ve olanaklara sahip olarak toplum yaşamının tüm alanlarına tam katılımlarının sağlanması çağdaş toplum ve sosyal devlet olmanın öncelikli gereğidir. Buna karşılık dünyanın birçok yerinde engelliler kent mekânlarını kullanırken fiziksel, toplumsal, psikolojik ve ekonomik çok sayıda engelle karşılaşmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre de engelliler için en büyük sorunun erişebilirlik olduğu belirtmiştir. Bu doğrultuda "herkes için erişilebilir" bir kent tasarımı geliştirilmesi yönünde çabalar her geçen gün artmaktadır. Zonguldak doğal güzellikleri ile Türkiye'nin gelişmekte olan kentlerinden biridir. 2011 Nüfus ve Konut Araştırması bulgularına göre Zonguldak'ta nüfusun %9,9'u oranında engelli yaşamaktadır. Zonguldak'ta engellilerin kent yaşamına tam katılımlarının önündeki engellerin tümüyle kaldırıldığını söylemek mümkün değildir. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk iki bölümünde, erişebilirlik ve engellilerin kent mekânlarını kullanırken karşılaştıkları engeller üzerinde durulmuş, üçüncü bölümde ise, Zonguldak erişebilirlik açısından araştırılmıştır. Çalışmanın nihai amacı erişebilirliğin önemini ortaya koymak ve yapılabileceklerle dair öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Engelliler, Erişebilirlik, Zonguldak, Türkiye

**ACCESIBLE CITIES FOR TOTAL INVOLVEMENT IN SOCIAL LIFE: THE EXAMPLE
OF ZONGULDAK**

ABSTRACT

An ever increasing part of world population live in the cities and participation in the opportunities offered by the cities is one of the fundamental rights every individual holds. About %10 of the world population and %6,9 of the population in Turkey are disabled. Ensuring total involvement of the disabled with equal rights and opportunities in all the fields of social life is the prior condition of being a contemporary and social state. On the other hand, in many parts of the world, disabled people meet with numerous physical, social, psychological and economic obstacles while using the environment in cities (*tam çevirisi bu ama* : benefiting from the opportunities within the environment in cities *deseğ daha şık durur bence*). According to World Health Organisation, it is stated that the biggest problem for the disabled is accessibility. Accordingly, efforts in developing an ‘accessible for everyone’ city plan increase day by day. With its natural beauties, Zonguldak is one of the developing cities in Turkey. According to the findings of Population and Housing 2011, disabled people with the rate of %9,9 of the population live in Zonguldak. It is not possible to say that the obstacles met by the disabled in total involvement in city life are completely removed. In the first two chapters of the study which is made up of three chapters, the obstacles the disabled people meet while using the environment (*ya da bence*: benefiting from the environment) are emphasised and in the third chapter, Zonguldak is researched in terms of accessibility. The ultimate aim of the study is to present the importance of accessibility and to submit proposals regarding the things that can be done.

Key Words: City, Disabled, Accessibility, Zonguldak, Turkey

1. Giriş

Son dönemlerde sıkça karşılaşılan kavramlardan biri olan erişebilirlik (accessibility), herkesin tüm hak ve hizmetlerden eşit koşullarda, bağımsız bir şekilde faydalanabilmesinin öncelikli koşullarındandır. Nüfusun artan bir bölümü kentlerde yaşadığından, kent tasarımında erişebilirlik sağlanması üzerinde daha fazla çalışılmakta, toplumdaki herkesin yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılabilmesi önündeki engeller kaldırılmak istenmektedir. Bu amaçla kentleşmenin bir gereği olarak; kentsel mekânların, toplumun tüm bireylerin eşit şekilde kolayca kullanımına uygun yaşanabilir mekânlar biçiminde düzenlenmesi ve yapıları çevrenin herkes için tasarlanması hedeflenmektedir. Erişebilirlik, doğal ve insan yapımı fiziksel çevre başta olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel çevreye ulaşabilme, bu çevrelerde verilen hizmetlerden yararlanma ve katkıda bulunma olanaklarına sahip olmayı ifade etmektedir(Çağlar, 2012: 542). Sürekli gelişim gösteren erişebilirlik günümüzde sadece engelli bireyleri değil tüm toplumu ilgilendiren bir niteliğe bürünmüştür. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gibi Türkiye’de de erişebilirliğin sağlanması adına mevzuat ve standartlar geliştirilmektedir.

Dünya nüfusunun yaklaşık %10’u Türkiye nüfusunun ise %6,9’u engellilerden oluşmaktadır. Öte yandan tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de nüfus yaşlanmaktadır ve yaşlılarında engellilere benzer hareket kısıtları bulunmaktadır. Dünyanın birçok yerinde yaşlı ve engelliler kent mekânlarını kullanırken fiziksel, toplumsal, psikolojik ve ekonomik çok sayıda engelle karşılaşmaktadır. Türkiye’de de engellilerin eşit şekilde kentsel mekânlardan kolayca yararlanabildiklerini ve herkes için erişilebilir mekânların olduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte tüm insanların eşit hak ve olanaklara sahip olarak toplum yaşamının tüm alanlarına tam katılımlarının sağlanması çağdaş toplum ve sosyal devlet olmanın öncelikli gereğidir.

Zonguldak doğal güzellikleri ile Türkiye’nin gelişmekte olan kentlerinden biridir. 2011 Nüfus ve Konut Araştırması bulgularına göre Zonguldak’ta nüfusun %9,9’u oranında engelli yaşamaktadır. Zonguldak’ta engellilerin kent yaşamına tam katılımlarının önündeki engellerin tümüyle kaldırıldığını söylemek mümkün değildir. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk iki bölümünde, erişebilirlik ve engellilerin kent mekânlarını kullanırken karşılaştıkları engeller üzerinde durulmuş, üçüncü bölümde ise, Zonguldak erişebilirlik açısından araştırılmıştır. Çalışmanın nihai amacı erişebilirliğin önemini ortaya koymak ve yapılabileceklere dair öneriler sunmaktır.

2. Erişebilirlik Kavramı

Son yıllarda literatürde sıklıkla kullanılan bir kavram olan erişebilirlik bir taşınmaz, bir yerleşim yerine ya da bir yerleşim yerinin sunduğu kamusal hizmetlere erişme olanağını, varış kolaylığını ifade etmektedir(Keleş, 1998: 49). Herkesin istediği her yere ve her hizmete bağımsız ve güvenli olarak ulaşabilmesi olarak da tanımlanan erişebilirlik; yaşam içerisindeki fiziksel ve sosyal tüm gereksinimlere ulaşım olanağını değerlendiren bir yaklaşıma işaret etmektedir(Çiftçi vd., 2017: V; Akın & Önal, 2016: 53).

Erişebilirlik standartları oluşturma girişimi ilk kez 1961 yılında ABD’de “Bedensel Engelliler ve Çevreleri” adlı Stockholm konferansı sonrasında gerçekleştirilmiştir(Şat & Göver, 2017: 526). Erişebilirlik standartları zaman içerisinde gelişmiş ve günümüzde sadece engellileri değil, çeşitli nedenlerle hareket kısıtlılığı olan tüm insanların ihtiyacını karşılayan bir gereklilik haline gelmiştir. Engelliler dışında hareket kısıtlılığı olan gruplar şu şekilde sıralanabilir(TSE, 2011: 12);

- Yaşlılar ve çocuklar
- Çok uzun ya da çok kısa boylular
- Aşırı kilolular
- Geçici engelliler (hamileler, sakatlananlar, hastalar)
- Bebek arabalı ve yük taşıyanlar

Çevre koşulları değiştikçe ve hayat şartları zorlaştıkça, erişilebilirlik standartları da gelişmiştir(Doğan, 2017: 1680). Ancak bu gelişmelere karşın Dünya Sağlık Örgütü'ne göre erişilebilirlik, engelliler perspektifinden engellilerin karşılaştığı en büyük sorundur. Uluslararası boyutta temel bir insan hakkı ve devletlerin sorumluluğu olarak görülen erişilebilirliğin normatif sınırları tartışmalıdır.

Erişilebilirliği en kapsamlı olarak tanımlayan ve bağımsız bir hükümle düzenleyen ilk sözleşme BM Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. BM Engelli Hakları Sözleşme'nin pek çok hükmünde hakkın ya da devlet yükümlülüklerinin asli unsuru olarak erişilebilirlik kavramına yer verilmiştir. Sözleşmeyle engellilerin kamusal alanda verilen her türlü hizmetten yararlanabilmeleri için devletlerin alacakları gerekli tedbirler sıralanmış ve engellilerin bina ve kurumlar ile bilgiye rahatça erişebilmelerinin sağlanması ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir(Çağlar, 2012: 547). Birçok ulusal mevzuat ve sosyal politika da uygulamaları uluslararası düzenlemeler paralelinde şekillenmiş ve erişilebilirlik standartlarına ulaşmak ortak bir hedef olarak benimsenmiştir. Buna karşın erişilebilirlik hedeflerine birçok ülkede ve Türkiye'de de ulaşamamıştır.

Türkiye'de "2002 Türkiye Özürlüler Araştırması" engellilere yönelik ilk araştırmadır. Bu araştırma ile Türkiye'de engellilerin niceliksel ağırlığı, özellikleri, sosyo-ekonomik sorunları ve beklentilerinin saptanması hedeflenmiştir. Türkiye'de nüfusun %12,29'unu engelliler oluşturmaktadır. Engelli grubun medyan yaşı 33,86, süregen hastalığı olanlar için ise 48,87 olarak saptanmıştır (2002 Türkiye Özürlüler Araştırması). Dolayısıyla Türkiye'de insan kaynakları açısından önemli bir engelli potansiyeli bulunmaktadır. Buna karşılık 2002 verilerine göre her beş engelliden, sadece biri istihdam edilebilmiştir. Ayrıca işgücüne katılım oranı, cinsiyet bazında da önemli farklılıklar göstermekte, işsizlik oranı kadınlarda daha yüksek gözlenmektedir. Engellilerin istihdam sorunlarının en büyük nedenlerinden biri engellilerin eğitim ve vasıf düzeylerinin düşüklüğüdür. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre engellilerin % 40,97'si, süregen hastalığa sahip olanların ise % 47,10'u ilkökul mezunudur. Üstelik 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İleri Analiz Raporu'na göre genel nüfusun %12,9'u okuma yazma bilmezken, engellilerde bu oran 3 kat daha fazladır(%36,3). Yüksekokula devam eden engelli oranı sadece % 2,24'tür(2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İleri Analiz Raporu; Berkün, 2013: 85-90).

Türkiye'de nüfusun %12,29'unu oluşturan engelli vatandaşların Anayasa başta olmak üzere çeşitli kanun ve uluslararası sözleşmelerde eşit, özgür ve onurlu yaşama hakları güvence altına alınmıştır. Ancak bu konuya ilişkin tüm uluslararası sözleşme, kanun ve yönetmelik hükümlerine rağmen, yeterli ve doğru uygulamalar istenilen boyuta ulaşamamıştır (Berkün, 2016a: 64-65). Daha genel bir ifade ile Türkiye, iç hukukunu ve uygulamalarını sözleşmelerle uyumlaştırma ve yükümlülüklerini yerine getirmesi konusunda sıkıntıları olan bir devlettir(Çağlar, 2012: 558).

3. Engellilerin Kent Mekânlarını Kullanırken Karşılaştıkları Engeller

Günümüzde toplumların artan bir bölümü kentlerde yaşamaktadır. Gittikçe kalabalıklaşan kentlerde yaşanan sorunlar, kent planlama ve yönetiminde çok boyutlu bir yapılanmaya olan ihtiyacı da artırmıştır. Kentin sunduğu tüm fırsatlara erişim, kentte yaşayan herkesin en temel hakkıdır. Kent erişilebilirliği için planlama, tasarım, yönetim anlayışı kadar toplum farkındalığı ve desteğine de ihtiyaç vardır. Toplumdaki bireylerin tutum ve davranışları, alışkanlıkları mekânların erişilebilir olmasını sınırlayan ya da kolaylaştıran bir unsurdur. Kentlerde erişilebilirliği kısıtlayan etmenlerden öne çıkanlar şu şekilde sıralanabilir(Odabaş Uslu & Güneş, 2017: 31);

- Uygun olmayan zemin kaplamaları-bozuk ya da kaygan yüzeyler
- Güvenlik tedbiri alınmayan altyapı çalışmaları
- Çok yüksek ya da çok dar kaldırımlar
- Uygun olmayan rampalar
- Uygun olmayan kavşak noktaları (güvenli yaya geçitleri)
- İşaret ve uyarıcı levhaların eksikliği, aydınlatılmamış sokaklar

- Kullanıma uygun olmayan kent mobilyaları (telefon ve telefon kabinleri, banklar vb.)
- Sesli ve görsel uyarıcıların olmaması nedeniyle hizmet edemeyen ulaşım sistem ve araçları

Türkiye’de engellilerin çoğu, yapılı çevredeki engeller nedeniyle okula ve hatta bir okuma yazma kursuna dahi gidememektedir(Soykut Sarıca & Yüksel, 2012: 58). 2010 Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması’na göre engellilerin %66,9’u kaldırımlar, yaya yolları ve yaya geçitlerinin kendileri için uygun olmadığını düşünmektedir. Yine %66,3’lük bir engelli grubu oturdukları binanın, %59,5’lik bir engelli grubu ise dükkân, market, mağaza ve lokantaları kullanırken zorluklarla karşılaşmaktadır. Keza engellilerin %58,4’ü kamu binalarının, %55,4’ü postane ve banka benzeri yerlerin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığını belirtmiştir. Bu veriler merkezi idare ile yerel yönetimlerin engellilerin fiziksel erişimleri konusunda bütünsel ve koordineli çalışmadığını gösterir niteliktedir(Çağlar, 2012: 563).

Erişilebilirlik, çağdaş bir kentin en önemli yaşam kalitesi göstergesidir ve yerel yönetimler kentlerin erişilebilir hale getirilmesinde öncelikle sorumlu kurumdur. Yerel yönetimler; yaya yollarının, toplu taşıma araçlarının, resmi yapılara ulaşım güzergâhlarının erişim ve ulaşım açılarından engellilere uygun hale getirilmesi için çalışmalıdır. Kentsel mekânı kullanma hakkı, kente erişebilme, onu kendi taleplerine göre dönüştürme ve yeniden yapılandırma hakkı her vatandaş gibi engellilerin de en temel hakları arasındadır. Yerel yönetimler, engellilere en yakın sorunlarını ilettikleri kurumlar olması nedeniyle bu hakların tesisinde önemli birimlerdir. Öte yandan yerel yönetimlerin görevi, yalnızca fiziki mekânlarla sınırlı kılmamakta, aynı zamanda bir anlayış değişimini desteklemeyi de gerektirmektedir. (Fırat, 2009: 68; Kesgin, 2014: 8-11; Bezmez ve Yardımcı, 2010: 165).

4. Erişilebilirlik Açısından Zonguldak

Zonguldak doğal güzellikleri ile Türkiye’nin gelişmekte olan kentlerinden biridir. 2011 Nüfus ve Konut Araştırması bulgularına göre Zonguldak’ta nüfusun %9,9’u oranında engelli yaşamaktadır. Zonguldak’ta engellilerin kent yaşamına tam katılımlarının önündeki engellerin tümüyle kaldırıldığını söylemek mümkün değildir.

Alan araştırması Zonguldak kent merkezinde yürütülmüştür. Alan araştırması olarak çeşitli kamu kurumları (Zonguldak Valiliği, Zonguldak Belediyesi, Zonguldak Atatürk Kültür Merkezi, Zonguldak KYK Karaelmas Kız Öğrenci Yurdu), toplu taşıma araçları ve şehir merkezi cadde ve sokakları erişilebilirlik açısından değerlendirilmiştir. Mevcut durumlara ilişkin bilgilerin toplanmasında gözlem ve fotoğraflar kullanılmıştır. Araştırma 2019 yılı Nisan ve Haziran ayları içerisinde yapılmıştır.

4.1. Kamu Kurumları

Yakın bir tarihte yapılmış olan Zonguldak Valiliği erişilebilir özelliktedir. Zonguldak Valiliği’nde Engelli Otoparkı mevcuttur ve park yerlerinde engelli işaretleri bulunmaktadır. Valilik kaldırımları ideal genişliktedir. Kaldırımda engelli hareket alanını kısıtlamayacak şekilde rampa yapılmıştır. Bina girişleri ve giriş kapıları ulaşılabilir. Bina içi asansörü tekerlekli sandalye kullanımına uygundur ve engellilerin manevra kabiliyetine engel olmayacak yükseklik ve genişliktedir. Bina içerisinde alçak seviyede prizler mevcuttur. Bina içi tuvaletleri erişime uygun ve tam donanımlı şekilde dizayn edilmiştir.

Şekil 1: Zonguldak Valiliği Bina Giriş Yolu

Şekil 2: Zonguldak Valiliği Bina Girişi

Şekil 3: Zonguldak Valiliği Bina İç Tasarımı

Zonguldak Belediyesi kısmen erişilebilir özelliktedir. Zonguldak Belediyesi'nde Engelli Otoparkı mevcuttur ve park yerlerinde engelli işaretleri bulunmaktadır. Ancak kaldırım genişliği ölçütlere uygun değildir ve engellilerin hareket alanını kısıtlayan bir rampa vardır. Belediye bina girişi ve kapılar ulaşılabilir değildir. Erişim oldukça zordur. Bina içi asansörü tekerlekli sandalye kullanımına

uygundur. Bina içerisinde alçak seviyede prizler mevcut değildir. Bina içi tuvaletleri erişime uygun değildir.

Şekil 4: Zonguldak Belediyesi Bina Giriş Yolu

Şekil 5: Zonguldak Belediyesi Bina Girişi

Zonguldak Atatürk Kültür Merkezi erişilebilir özellikten oldukça uzaktır. Zonguldak Atatürk Kültür Merkezi'nde Engelli Otoparkı mevcut değildir. Park yerlerinde engelli işareti de bulunmamaktadır. Kaldırım genişliği ölçütlere uygun değildir. Binanın engellilerin hareket alanını kısıtlayan bir rampası vardır. Bina giriş ve kapıları ulaşılabilir değildir ve erişim oldukça zordur. Bina içi erişim için asansör mevcut değildir. Bina içi alçak seviyede priz yoktur. . Bina içi tuvaletleri erişime uygun değildir.

Şekil 6: Zonguldak Atatürk Kültür Merkezi

Zonguldak KYK Karaelmas Kız Öğrenci Yurdu erişilebilir özelliktedir. Yurtta Engelli Otoparkı mevcuttur. Park yerlerinde engelli işaretleri bulunmaktadır. Kaldırımları ideal genişliktedir ve engellilerin hareket alanını kısıtlamayacak şekilde rampası yapılmıştır. Bina girişleri ve giriş kapıları

ulaşılabilir. Bina içi asansörü tekerlekli sandalye kullanımına uygundur. Engellilerin manevra kabiliyetine engel olmayacak yükseklikte ve genişliktedir. Bina içerisinde alçak seviyede prizler mevcuttur. Bina içi tuvaletleri erişime uygun ve tam donanımlı şekilde dizayn edilmiştir.

Şekil 7: Zonguldak KYK Karaelmas Kız Öğrenci Yurdu Bina Giriş Yolu ve Krokisi

Şekil 8: Zonguldak KYK Karaelmas Kız Öğrenci Yurdu Bina Girişi

Şekil 9: Zonguldak KYK Karaelmas Kız Öğrenci Yurdu Bina İç Tasarımı

4.2. Toplu Taşıma Araçları

Zonguldak'ta şehir içi ulaşım belediye ve özel halk otobüsleri, dolmuşlar ve taksiler aracılığı ile sağlanmaktadır. Zonguldak'ta 17 adet minibüs durağı mevcuttur. Belediye şehir içi taşımacılığını özel sektöre devretmiş olduğundan ulaşım genellikle minibüs kullanılarak sağlanmaktadır. Minibüsler gece 22 ye kadar hizmet verdiği için, sonrasında ulaşım gece çalışan halk otobüsleri ve taksiler vasıtası ile sağlanmaktadır. Zonguldak'ta otobüslerde engelli rampası bulunmakta, fakat şoför yardımı olmadan kullanılamamaktadır. Ancak minibüsler için böyle bir teknoloji mevcut değildir. Zonguldak'ta engellilerin kullanımına uygun olarak tasarlanmış taksi bulunmamaktadır. Engelliler şoför ya da

üçüncü kişilerin yardımı ile taksi ile ulaşımdan yararlanabilmektedir. Zonguldak kentinin oldukça engebeli ve merdivenli yokuşlara sahip coğrafyası düşünüldüğünde toplu taşıma araçlarına duyulan ihtiyaç üst düzeydedir.

Şekil 10: Zonguldak Toplu Taşıma Araçları

4.3. Şehir Merkezi Cadde ve Sokaklar

Zonguldak coğrafi açıdan engebeli olduğundan erişilebilirlik açısından daha fazla engelin bulunduğu bir kenttir. Şehir yokuşları, merdivenleri ve dar yolları ile başta engelliler olmak üzere hareket kısıtlılığına sahip olanlar için yaşaması oldukça zor bir yerleşim yeridir. Zonguldak'ta erişilebilirlik alanında sorunlar çözümlenmemiştir. Tasarım, kullanılan malzeme ve şehir aksesuarlarının önemli bir bölümü standartlara uygun değildir.

Şekil 11: Zonguldak Şehir Cadde ve Sokakları

5. Sonuç

Alan araştırması bulgularına göre Zonguldak halkının başta yollar olmak üzere yaya kaldırımlarından, konutlardan ve kamu binalarına erişimden muzdarip oldukları görülmektedir. Zonguldak'ta da tüm Türkiye de olduğu gibi insanların yardımsever tutumlarından dolayı zorlukların belli bir kısmı belli bir düzeyde aşılmaktadır. Ancak sorunların bu şekilde bir nebze aşılmış olması hak temelli bir yaklaşım için yeterli değildir. İdeal olan kanunlarda belirtilen hakların yetkililer tarafından karşılanmasıdır. Tüm insanlar her türü ayrımcılıktan uzak ve bireysel farklılıklarının toplumla bütünleşmeye engel olmadığı bir ortamda yaşama hakkına sahiptir. Bu bağlamda toplumların erişilebilirlik düzeyi aynı zamanda bir gelişmişlik göstergesidir. Hedefler engelleri aşmak değil ortadan kaldırmak yönünde olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akın, G. & Önal, S. (2016), “Kentsel Alanların Tasarımında Ergonomik Sorunlar”, **AÜDTCF Antropoloji Dergisi**, 31, ss.51-60.
- Bezmez, D. & Yardımcı, S. (2010), “Dönüşen Vatandaşlık Kurguları Çerçevesinde Sakat Hakları: Kurumsal Yaklaşımlar ve Türkiye Örneği”, **Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar**, Editör: Kartal, F. Ankara: TODAİE.
- Çağlar, S. (2012), “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri”, **Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 61(2), ss. 541-598.
- Çiftçi, İ. – Çağlayan Gümüş, D.- Fevzioglu, G. – Ayanoglu, S. & Sayan, T. (2017), **Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları**, Ed: Çiftçi, İ. & Çağlayan Gümüş, D., Ankara: Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, Yayın No: 01
- Doğan, Ö. E. (2017), “Evrensellik ve Erişilebilirliğin Grafik Tasarım Çalışmalarında Kullanımı”, **Ulakbilge**, 5(16), ss.1677-1692.
- Fırat, S. (2009), “Engelsiz Bir Kent Tasarlamada Yerel Politikaların Önemi” (2009), **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, 20(2), ss. 57-68.
- Keleş, R. (1998), **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kesgin, B. (2014), “Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikaları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 23(4), ss.1-15.
- Odabaş Uslu, A. & Güneş, M. (2017), “Engelsiz Kentler-“Herkes İçin Erişilebilir Kentler””, **Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırma Dergisi**, 1(2), ss.30-36.
- Soykut Sarıca, Y. P. & Yüksel, E. (2012), “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Projesi Uygulaması Olarak Sosyal Hayata Katılım: Engelsiz Yaşam”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, 3(1), ss. 48-66.
- Şat, N. & Göver, T. (2017), “Engelliler İçin Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(1), ss. 521-541.
- TSE, (2011), TS 9111 Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklere, Erişim Adresi: <http://hissedilebiliryuzeyler.com/pdf/tse9111.pdf> (13.06.2019).
- 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, Erişim Adresi: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm>, (06. 02. 2012).
- 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İleri Analiz Raporu, Erişim Adresi: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/troailerianaliz.htm?menu=arastirma&sayfa=ilerianaliz>, (06. 02. 2012)
- 2011 Nüfus ve Konut Araştırması, Erişim Adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2618/nufus-ve-konut-arastirmasi-engellilik-arastirma-sonuclari.pdf> (16.06.2019).